

HİKMET VE HİCİV ŞAİRİ OLARAK SEYRÂNÎ

Suat UMAGAN*

ÖZET

Seyrânî Türk Âşık edebiyatının önde gelen ozanlarından. Hiciv ve hikemiyat onun şiirinin temelini oluşturmaktadır. Şair bugüne kadar hiciv şiirleriyle ön plâna çıkmıştır. Halbuki şairin hikmetli söyleme yönü de oldukça kuvvetlidir. Şiirlerinde atasözü ve deyimleri ustalıklarla kullanan şair, Osmanlı'nın ekonomik ve siyâsî bunalımlarının en yoğun olduğu dönemi yaşamış ve bu dönem onun edebî şahsiyetinin oluşmasına zemin hazırlamıştır. Onun hikmet anlayışı hiciv anlayışı kadar kuvvetlidir.

Anahtar Kelimeler: Seyrânî, hiciv, hikmet, atasözü, deyim, ekonomik bunalım

XIX. yüzyılın, hatta Türk Âşık edebiyatının en büyük şairlerinden olan Seyrânî'nin doğum tarihi hakkında muhtelif bilgiler mevcuttur.¹ Onun hakkında araştırma yapanlar, doğum tarihinin 1800 yılı olduğu hususunda birleşmişlerdir. Asıl adı Mehmet'tir. İlk eğitimini Halâsiye Medrese'sinde almış, eğitimini tam olarak tamamlamadan oradan ayrılmıştır. Kendisi on dokuz yaşında halkın yardımıyla evlenmiştir. 1822 yılında askerliğe alınmış, 1828 yılında askerlik görevini bitirerek Develi'ye dönmüştür.² Seyrânî askerlik dönüşünden sonra, kendisine artık Develi'nin küçük geldiğini, kabına sığmaz fitratının yenilik peşinden koştuğunu fark ederek Develi'yi terk edip İstanbul'a gelir. "İstanbul'da bulunduğu süre içerisinde Köprülü Medresesi'ne devam etmiş ve hat sanatı ile nakkaşlık öğrenmiştir.³ Bazı nüfuzlu hemşehrilerinden yardım gören Seyrânî, o dönemde İstanbul'da semâî kahvelerinde, söz meclislerinde kendisine itibar kazandıracak bir çok başarılar elde etmiş, muammalar çözmüş, atışmalarda hünerlerini ortaya sermiştir. O âşıklar kahvesinin duvarlarına bir çok muammalar asmış, bir çoklarının

* Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Anabilim Dalı.

¹ A.Hazım (Ulusoy), Senihat-ı Seyrânî, Matbaa-yı Milliye, İstanbul 1340 s.6, Hasan Ali Kasır, Seyrânî, Kayseri Büyükşehir Belediyesi KültürYay. Ankara, 1999 s.16, Hasan Avni Yüksel, Âşık Seyrânî, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay. Ankara 1987 s.1, Develili Âşık Ali Çatak, Bütün Yönleriyle Seyrânî, Bayrak Yayıncılık, Matbaacılık, Ağustos 1992, ? s.9, İbnülemin Mahmut Kemal İnal, Bütün Eserleri, Son Asır Türk Şairleri, c.3 s 1698.

² Develili Âşık Ali Çatak, Bütün Yönleriyle Seyrânî, Bayrak Yayıncılık, Matbaacılık, Ağustos 1992, ? s.10-11.

³ Avni Yüksel, Âşık Seyrânî, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay. Ankara 1987 s.3.

da muammasını duvardan indirmişti. Onun bu başarıları zamanla İstanbul'un her tarafında duyulmuş, söz meclislerinde, atışmalarda aranan isimlerin başında olmuştur. Saraya yakın olan şair, "İstanbul'da sığınacak yer bulamayınca hemşehrilerinin yardımı ile bir kervana katılıp Halep'e kaçır.⁴" Halep'ten sonra Bağdat ve Mısır'ı dolaşan Seyrânî, daha sonra Adana yolu ile Develi'ye döner, bağı bahçesi ile uğraşır. Develi'de de fazla durmayan şair, Develi'den de ayrılarak memleketin çeşitli yerlerini dolaşmaya başlar, ömrünün son dönemlerinde memleketi Develi'ye tekrar döner, 1866 hayata veda eder.

Seyrânî'nin Yaşadığı Dönemde Osmanlı İmparatorluğu

1699 yılında Karlofça Antlaşması'ndan sonra Osmanlı İmparatorluğu yıkılma süreci içerisine giriyor; ama bir türlü de kendini bu zor durumdan kurtaracak gerekli ıslahatları yapamıyordu. Rusya, Boğaz ve Balkanlar yolu ile sıcak denizlere inme; İngiltere, Uzak Doğuda'ki sömürgelerine giden Doğu Akdeniz'i ele geçirme, Fransa, İngiltere'yi zayıf düşürerek Mısır'ı alma niyetinde idi. Bu yüzden Osmanlıya her fırsatta darbe vurma amacıyla idiler. Osmanlı ise bütün bu düşmanlarla tek başına mücadele ederken, bir yandan da ıslahatlar yaparak iç huzuru sağlama amacı güdüyordu. Yeniçeri ocağı Osmanlı'nın en büyük sorunu idi. Kontrol edilemez yığın hâline gelen Yeniçeriler, III. Selim'in giriştiği Nizâm-ı Cedit hareketinden rahatsız olmuşlar, Osmanlı'nın Rusya ile savaş hâlinde bulunmasını fırsat bilerek *Kabakçı Mustafa İsyanını* çıkarıp, III. Selim'i tahtan indirerek IV. Mustafa'yı padişah yapmışlardı. II. Mahmut, padişah olduğu zaman ıslahatların önünde en büyük engelin Yeniçeri ocağı olduğunu fark etmişti. Çünkü, "Yeniçeri Ocağı işsiz, güçsüz, serseri, veyahut esnaflık kazancına yeniçerilik ulufesini katmak isteyen insanlarla doluydu. Bunlar ekseri zamanlarını kışmalarını haricinde geçirmekte idiler. *Ocak kanunnamesinin* şart koştuğu her türlü egzersiz, talim ve manevralar terk edilmişti. Bu mecburiyetlerin kalkması bazı devlet ricalinin, hizmetçilerini bile yeniçeri defterine yazdırmağa sevk etmişti, yeniçeri karnesi elden ele bir tahvilat gibi dolaşmakta, alınıp satılmakta idi, bu sebepten yeniçerilik defterine yazılı ve para alan insanların adedi Selim III devrinde 400.000 olduğu halde faal olan ancak 60.000 kişi vardı. Bunlardan harbe iştirak edenlerin ancak 25.000 kişi idi. Fakat harbe iştirak edenler de harp için askerlerin sahip olmaları lâzım gelen en iptidâî bilgilerden mahrum idiler. Silâh kullanmasını bilmedikten başka, yürüyüşe alışkın olmadıkları için, düşman üzerine yürüyüşte, rasgele ele geçirdikleri beygirlere binerlerdi. Şeflerine hiçbir sevgi ve saygıları yoktu. Askerin harpte manevî kudret ve kuvvetini teşkil edecek olan herhangi bir vatanî ve dinî idealden de tamamen mahrum bulunuyorlardı."⁵ II. Mahmut bu durumu bildiği için büyük bir gizlilik ve ustalıkla Yeniçeri Ocağı'nı kaldırarak yerine Asâkir-i Mansure-i Muhammediye adlı yeni bir ordu kurdu (1826). Osmanlı'nın askerî kurumu bu kadar çalkantılı ve başı

⁴ Lütfi Sezen, Âşık Seyrânî'nin Şiir Anlayışı (Teorik Bir Yaklaşım), Millî Folklor, Güz S. 11, 1991 s. 46.

⁵ Selim III. ün Hatt-ı Hümayunları Nizam-ı Cedit-1789-1807, Enver Ziya Karal, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1946, s.9

bozuk bir dönem geçiriyorken Seyrânî'nin aynı dönemde askerlik yaptığını görmekteyiz. Seyrânî 1821 yılında askere alınmış, askerliği sekiz yıl sürmüştür. Seyrânî bütün bu olumsuzlukları yakinen yaşamış, daha sonraları yazacağı şiirlerin alt yapısını bu mekanlarda elde etmişti.

On dokuzuncu yüzyılda devletin ekonomik sıkıntıları gibi halkın sıkıntısı da had safhada idi. Halk vergiler altında ezilmiş, dahası üretimi, kendine yetecek hâlde iken, ağır vergiler yüzünden geçimini sağlayamaz hâle gelmişti. Gülhâne Hatt-ı Hümayun genel olarak Osmanlı toplumundan hüsnü kabul görmemişti. Fakat asıl tepki gören yanı ise vergi meselesi olmuştur. Aslında halkın ve devletin ekonomik durumu darboğazdadır. Osmanlı, Avrupalı bankerlerden borç almak ve borsa oyunlarına girmenin dışında ciddi çalışmalara yönelmemiştir. Halkın durumu çok önceden bozuktu hatta Kabakçı İsyanı'nda bu durumda etkisi vardı. Lâle Devri'nden kalma zevk anlayışı devam etmiş, Nizam-ı Cedidin levazım ve teçhizatı arttıkça halktan "irâd-ı cedit" adı altında vergi alınmaya başlanmıştı. "Vergiler alınırken halka zulüm ediliyor, halka zulüm yapılmaması söylendikçe irad-ı cedit defterdarı İbrahim Ağa, Behey efendim, fukara dediğin, zeytin çekirdeğine benzer, sıktıkça yağı çıkar"⁶ diyerek halka bakış tarzını veriyordu. Vergiler toplandıkça yeni "türedi zenginler" çıkıyordu. Bir Ağa kendi şahsına ait atmış at besliyor, "Hüseyin Paşa, paralarını 27 demir kasada muhafaza ediyor, sofrasında 40 türlü yemek bulunduruyordu. Bir sene kadılık eden bir İslahatçı bir sene sonra 184.000 lira ile İstanbul'a dönüyordu. Geçim zorluğundan bahsedenlere yöneticiler, "Halkı meşgul etmek için bundan âlâ tedbir olmaz. Geçim gâilesine düşsünler de devlet işlerine karışmasınlar." diye fikir ortaya atıyorlardı."⁷ Bu düşünce, kabakçı isyanına zemin hazırlamış, fakat aradan geçen bunca zamana rağmen, ne Osmanlı'nın ekonomisinde, ne ekonomiyi yöneten yöneticilerin zihniyetinde, ne de halkın durumunda bir değişme olmuştur.

Seyrânî ve Hikmet

Mine Mengi çeşitli kaynaklardan yararlanarak hikmetin sözlüklerde şu anlamlarda bulunduğunu söylemektedir. 1. Felsefe 2. Fizik 3. Hakîmlik, Bilgelik 4. Bilinmeyen neden 5. Varlıkların ve olayların oluşumunda Allah'ın insanlar tarafından anlaşılmayan gizli amacı 6. Peygamberlik 7. Kutsal kitaplar Kur'an ve İncil 8. Özdeyiş, ata sözü.⁸ Hikmetin din ile sıkı bağlantısı vardır. Osmanlı toplumunda ise din, hayatın ana unsuru idi. Sosyal hayat İslâmiyet'in çizmiş olduğu yönde ilerler, insanların birbirleri ile münasebetleri bu minval üzerine devam ederdi. İnsanlar toplu hâlde yaşamının getirmiş olduğu bazı kuralları Kur'an ve Sünnetin hükümlerine göre yorumlar ve onlara göre bir nizâm oluştururdu. "Ahlâkın tespit ettiği kurallar, İslâm dininin kaynağı olan Kur'an'a ve Hadis'e dayanır. Şeriat

⁶ Tahsin Ünsal, Türk Siyâsi Tarihi, Kamer Yay., İstanbul, 1998, s. 182

⁷ Tahsin Ünsal, a.g.e., s. 187

⁸ Mine Mengi, Divân Şiirinde Hikemî Tarzın Büyük Temsilcisi Nâbî, TDK, Ankara, 1991, s. IX

hükümleri, dinî ahlâkın da esaslarını çizmiştir. Kişi, dinî "farizâ"larını yerine getirmekle birlikte, "tasfiye-i vicdan" ve "tezhîb-i ahlâk" etmiş olmalıdır ki, gerçek müslüman ve iyi bir insan olabilsin.⁹ Kur'an'ın bir çok yerinde hikmetle alakalı âyetler geçmektedir.¹⁰ Müslümanlıkta da *âlimler peygamberlerin vârisleridir*. Onlar da bir peygamber sorumluluğunda halka doğru yolu göstermek, onları irşâd etmekle mükelleftir. Yine bir hadis-i şerifte müminlerden gördükleri kötülükleri düzeltmeleri istenmektedir. "Sizden kim (sünnetinize uymayan) bir münker görürse (seyirci kalmayıp) onu eliyle düzeltsin. Buna gücü yetmezse lisanıyla düzeltsin. Buna da gücü etmezse kalbiyle buğz etsin. Bu kadarı da imanın en zayıf mertebesidir."¹¹ Böylece İslâm kültürünü almış bir kişi, her ortamda kendisini doğruluğun temsilcisi olarak görmüş, elinden geldiğince de doğruluğu anlatmaya gayret etmiştir. Hocalar belirli zamanlarda halka va'z etmektedirler. Va'z kelimesi lugatte: *Bir kimseye, kalbini yumuşatacak, kendisini iyiliğe sevk edecek sûrette söz söyleme, dîni öğüt.*¹² Yine *Cumâ namazlarından evvel, bayram namazlarından sonra hatûbin minberde halka verdiği dîni öğüte* de hutbe denilmektedir.¹³ Bütün bu unsurlar müslüman toplumun vazgeçilmez öğelerindedir. Halk bu yol ile daima doğruluğa sevk edilmiştir. Bir konu üzeride yeterince bilgisi olan kişi, halka doğru yolu anlatmakla yükümlü olduğunun bilinci içindedir. Bu sancıyı şairler çektikleri zaman, onların şiirleri de farklı bir yönde gelişmiş, onlar da minberde va'z eder gibi eserlerin de o forumu işlemişlerdir.¹⁴ Hocalar da câmide halkın doğru yoldan sapmasını sitemli bir şekilde anlatmış; şairler de şiirlerinde bir hoca gibi sitem, tenkit, telkin, hatta tehdit yoluyla düşüncelerini söylemişlerdir.

Hikmet, keşif kuvvetinin yanında, geniş bir tecrübe, bilgi birikimi, muhakeme gücü, zeka kuvveti, sosyal meseleleri doğru şekilde idrak edebilme

⁹ Ağâh Sırrı Levent, Ümmet Çağında Ahlâk Kitaplarımız, TDAY, Belleten 1963, Türk Tarih Kurumu Basım Evi, II. Baskı 1988 s. 89

¹⁰ **Kur'an'da bir çok yerde hikmetten bahsedilmiştir, bunlar:**Bakara Suresi, 129,151,231,251,269; Nisâ; 54,113; Mâide 110; Nahl; 125; İsrâ 39, Lokman12; Ahzab 34; Sâd 20; Zuhruf,36; Kamer 5; Cum'a 2; Yûnus 1; İsrâ 39. **Allah'ın Hikmet sahibi olduğunu bildiren âyetler:**Bakara 151, 209; Al-i İmran 6, 48,62; Mâide 110; Nisâ,11, 54,104,113 ; Mâide 38; Enfâl 110,49,67;Tevbe 97,106; Yûsuf 100; İbrahim 4; Hicr 25; Nûr 18; Sebe 1; Zümer 1;Haşr 1. **Meryem 12;Yaratılışın hikmetini beyan eden âyetler:**Yûnus 5; İbrahim 19; Hicr 85; Nahl 3; Ankebut 44;Rûm 8,19,20,21,22,23,24,25; Sâd 27; Zümer 5; Duhân39; Câseye 22; Ahkaf 3; Zâriyat49; Necm 31; Teğâbün 3Hz. **Davûd'a hikmetin verildiğini bildiren âyet:**Sâd 20;**Lokman'a hikmetin verildiğini bildiren âyet:**Lokman 12.**Yahya Peygamberin Çocukken ona hikmetin verildiğini bildiren âyet:**Meryem 12;**Kur'an'ın Hikmet dolu olduğunu bildiren âyetler:**Âl-i imran 58; Yûnus 1; Ra'd 37; Lokman 2; Yâsîn 2; Zuhruf 4;**Cihâd etmenin hikmetini bildiren âyet:**Tevbe 15,

¹¹ Cem'ül Vesâil-i Tirmizî, Şerh-i Aliyyü-ül Karî, C.II. Tarihsiz, İstanbul s.158

¹² Ferit Devellioğlu, Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Lûgat, Doğu Matbaası, Ankara,1978 s.1370

¹³ a.g.e. s.460

¹⁴ Mehmet Akif Ersoy'da bu durum çok daha net bir şekilde görülmektedir.

becerilerini ister. Eşyanın hakikatine vakıf, topluma karşı sorumluluk besleyen, kendi ben'ini ön plâna çıkarmayan şairlerin şiirlerinde hikmetli sözlere rastlamak çok daha mümkündür. "Edebiyat tarihçilerinin hikmet diye adlandırdıkları *tefekür ve hikmete* yönelik şiirin özelliğini, genellikle öğüt ve nasihat ifade eden *âyet ve hadisler, sosyal ve siyasi* olayların hakimâne (bilgece) bir biçimde formüle edilmesi, halkın dilinde söylene söylene klişeleşmiş ve onun hayat anlayışını yansıtan *atasözleri ve deyimler*, kıssadan alınan hisselerle düstûr olan *kelâm-ı kibârlar*, insanların hafızasında adeta canlı bir tablo gibi yaşayan ve tecessüm eden *âdet ve geleneklerin* gerçek hayata yansımaları, *ahlâki ve tasavvûfi* bir takım kavramların öğüt verici tarzda işlenerek insanlar arasında yüzyıllardır oluşturduğu anlayış birliği gibi konular teşkil eder.¹⁵ " Hikmet şairinin *mana gözü* diğer şairlere göre biraz daha açıktır. Onun dış dünyaya bakışı, bir bilim adamının eşyanın hakikatini çözme merakı kadardır. O da etrafında meydana gelen olaylara, *mana gözü* ile tahlil edip, geniş tecrübe ve bilgi birikimiyle tedavi yollarını arar. Şairin bu halde düşünmesine biraz da yaşadığı çevre ve dönemin ekonomik, siyâsî ve sosyal olayları etkin olabilmektedir.

Seyrânî'nin edebî şahsiyeti, Osmanlı'nın ekonomik ve siyâsî bunalımlarının en yoğun olduğu dönemde oluşmuş, yaşadığı ortam, ona olaylara bakış açısında yenilik getirmiş, haksızlığa karşı boyun eğmeyen, kendi hakkından ziyâde başkasının hakkını kendi davası gibi görüp, çözümünü de fert adına değil, toplum adına istemiştir. O da diğer halk şairleri gibi halkın gören gözü; söyleyen dili olmuştur. Bunları yaparken de tek taraflı düşünmemiş, cehâletin, bilgisizliğin bâkî olduğunu düşünerek de halkın cehâletini ortadan kaldırmak için *hikemî* tarzda şiirler ortaya koymuştur. Ondaki hikemiyat, bir beyitle, bir şiirle sınırlı değildir. Onun şiirleri, ilk mısradan son mısrasına kadar, toplumsal bir sancının dışarı vuruluş şekli olmuştur. Seyrânî, şiirlerinde hikemiyatı genelde dört yöntem üzerine dile getirmiştir. Şair, bazen muhatabına doğrudan nasihatlerde bulunmuş, bazen atasözü ve vecize ile söyleyeceği söz arasında bağlantı kurmuş, bazen toplumsal bir sorunu dile getirirken yergi ile karışık zımnî olarak nasihatlerde bulunmuş, bazen de dînî bilgi ve iktibaslar kullanarak muhatabına hayatın gerçekleri hakkında bilgiler sunmuştur.

Şairin Muhatabına Doğrudan Nasihat Ederek Meydana Getirdiği Şiirleri

Şair bazı şiirlerinde doğrudan nasihat ile girmiş, kendi bildiği doğruları okuyucusuna sade ve güzel bir üslûpla anlatmıştır:

¹⁵ Hüseyin Yorulmaz, *Dîvân Edebiyatında Nâbî Ekolü*, Kitabevi Yay. İstanbul 1996, ss.12-13

Dost kapsını ister isen doğruluk
Dosta inayeti elden bırakma
Doğru olmayanın sonu uğruluk
Olur ferâseti elden bırakma

....

El küpüne elde turşu kurucu
Var Seyrânî olma aslın sorucu
Sen ol şer düşleri hayra yorucu
Hakk'a ibâdeti elden bırakma (57)

Şair her fırsatta iyiliği, doğruluğu, Allah'ın emirlerini hatırlatmakta, bunları anlatmak ile kendisini mükellef görmektedir. O bazen bir mısradaki, bazen bir dörtlükte, bazen de şiirin tamamında hikemiyat kokan ifadeler dile getirmiş, doğru bildiği her konuyu okuyucusu ile paylaşmıştır:

Anandan atandan beddua alma
Anların rızâsı yolundan kalma
Tuz ekme bilmezsin kılıcın çalma
Sakın emânete etme hıyânet (205)

Validen rızâsı farz vacip sünnet
Bil ata dediğin cânına minnet
Anların ayağı altında cennet
Yarın eyler anlar sana şefâat

Misafir bulursan haneye getir
Bir içim su ile keyfini yetir
Bir müşkil haceti olursa bitir
Şeriatın emri eyle itaat

Sakın bir kimseye sen olma kefil
Kesmez o sancıyı değme zencefil
İtibardan düşer olursun rezil
Cürümlerin sût kardeşi kefalet (205-206)

Seyrânî'nin üslûbu hikmet üzerine kurulmuştur. Şairin her mısraında bunu sezme mümkündür. Bazen şair, okuyucusuna nasihatte bulunurken, sözünün dinlenmesinden, dinleyen kişinin kârlı çıkacağından, çünkü kendisinin doğruları dile getirdiğinden bahsetmiştir:

Seyrânî nush etti dinlersen Hakk'ı
Bir gün avlar seni feleğin fakı
İslâm'a yakışmaz şarap hem rakı
İstiğfar bununla nûş edenlere (77)

O sözünün doğruluğuna inanmış, doğru sözlerinin de halkın işine gelmeyeceğinin farkına varmıştır. Bu yüzden sözlerini, *helvanın içine konmuş tuz* olarak tasavvur etmektedir:

Seyrânî'nin doğru olan sözleri
Helvanın içine giren tuz gibi(96)

O sözünün yabana atılmamasını, dikkatle dinlenilmesini ve sözünün yerine getirilmesini istemektedir:

Âşık Seyrânî'nin sözün
Hiç yabana atılmamalı (230)

O sevgilisi ile konuşurken bile nasihati elden bırakmamaktadır. Ondaki aşk, duygusallığın derinliklerinde değil, duygusallıkla birlikte akıl ve mantık süzgecinden geçen, bir nev'i aşk sırrının perdesini aralayan, olayın başlangıç noktasında bulunsa bile, sonunu iyi sezebilen yapıdadır. Bu durum onun şiirine yansımış, bu yüzden sevgilisine aşk dolu sözler yerine, mana dolu sözlerle hitap etmiş, ve onu aşkın derinliklerinden çekerek, hakikatın noktasına davet etmiştir:

Asıl sermâyemiz bir avuç toprak
Aşınasın sen bu sırra sevdiğim
Pervâne şem'inin nârına müştak
Bile bile yanar nâre sevdiğim (129)

O bazen sevgilisini sitem dolu sözler söylemekte, aynı zamanda onu uyarmaktadır:

Hüsne mağrur olma ey yüzü mahım
Niceler yokuştan inişe geçti (105)

Şairin nasihatları bazen sert bir üslup içermekte, nasihattan öte, bazen telkin, hatta tehdit olabilmekte, bir nevi insanların umursamazlığına isyan etmektedir:

Kendine gel be hay âdem-i gâfil
Her güle el sunma sunalar gibi
Amelin fâsıktır temelini çürük
Güvenme Şeddat'a binalar gibi

İncitme nazlını sen olma çılgın
Mevtinden alırlar ıskatın salgın
Ananım adıyla verirler talkın
Olmazsan veled-i zinâlar gibi (94)

Beş vaktini kıl da gözet Sübhân'ı
Cehennem narından kurtar bu cânı
Yanaşma şeytana aldatır seni
Şeytanın konuştu daldan irak ol (116)

O yapılan iyiliklerin, her hareketin doğru olarak yapılmasından yanadır.
Her şeyde Allah rızasını gözetmektedir:

Ehl-i kibrin ta'atı makbûl-i indallâh değil
Üç yüz altmış gün tutsa bayram eylese (263)

Belki öpmek ihtimali var tükürme yed'e gel
Tut bırakma elde sabrın dâmenin her şeyde gel (268)

Şairin doğrudan nasihatlarda bulunduğu onlarca dizesi, dörtlüğü, hatta şiiri mevcuttur.

Şairin Atasözü ve Vecize Kullanarak Söylediği Şiirleri

Seyrânî'nin hiciv şairi olmasının yanında, kuvvetli bir *hikmet şairi* olduğunun delili, şiirlerinde kullandığı *irsal-i mesel* sanatıdır. O şiirlerinde halkın deyimlerini, atasözlerini veya kendisinin ürettiği vecizeleri ile büyük orijinallikler yakalamıştır. Onun bu tarz şiirleri dünyaya, hayata, insanlara bakış açısını göstermektedir. O devamla sözünün dinlenmesinden, kendisinin doğruluğu, iyiliği telkin ettiğinden bahsetmiş, ve sözünün doğrulamak istercesine de atasözü, deyim ve vecizelere ziyadesiyle başvurmuştur. Şair, bu üslûpta şiirler meydana getirirken, oldukça ustalık göstermiş, Türkçeyi sade ve güzel bir şekilde kullanırken, aynı zamanda söz üzerinde sanat yapma becerisini de göstermiştir. Seyrânî bazı dörtlüklerinde, bir rubâi şairi gibi davranmış, ilk dizelerde konu ile alakalı olarak kendince bir giriş yapmış, ikinci ve üçüncü dizelerde konu bütünlüğünü korumuş, son dizeye ise, sözünün doğruluğunu ispat edercesine, atasözü veya vecizeyi getirerek, söylemek istediği düşüncüyü en güzel şekilde ifade etme imkanını elde etmiştir. Onun bu şiirlerinde söz ile mana âdeta birbiri içerisine girmiş, ikisinin terkibinden yeni bir mana zuhur etmiştir. Şair bu şiirlerde duygulardan ziyade akla hitap etmiş, akıl ve söz incisini bir iplik üzerinde birleştirerek, şiirde duygu kadar mantığı, mantık kadar da güzel ifade etmenin imkânlarını yakalamıştır. Aynı zamanda şair, özellikle aruz ile yazdığı beyitlerinde ayet ve hadislerden yararlanmış, bazen mana; bazen, tam iktibaslarla bulunmuştur.

Şairin atasözü, vecize ve deyimleri içeren bir çok beyti, dördlüğü ve şiiri mevcuttur. Âdeta halk vecizesi hazinesi görünümünde olan bu şiirler Seyrânî'de büyük bir yekûn tutmaktadır.

Cihânı ibretle kıldım temaşa
Kaştan göze medet yok gözden kaşa (60)

Ahbapların vâli hâkim sayılır
Kokutmadan eti yemez ayılar
Çoğaldı Seyrânî kabadayılar
Kedi fare yemez aslan olursa (60)

Dünya ahret birbirine müşterek
Bir fırında iki pişmez bir çörek (64)

Bir yalaktan iki sığır sulanmaz
Irmaklar bulanır derya bulanmaz
Hakîkata mecaz ile ulanmaz
İncelip Seyrânî üzülmeyince (66)

Ömrüm kaba yelden kar gibi erir
Vücûdum toprağa düşünce çürür
Her eşya aslının hükmünü verir
Divan atı olur tay gide gide (66)

Şairin her şiiri, her dördlüğü hikmet içermektedir. Onun şiirlerinde hikmet, şiirin ölçüsü, kafiyesi kadar iç içe girmiş, şiirin bir dördlüğünde hafif sitemde bulunsa bile, akabindeki dördlükte ilk dördlüğü aksine hikmet içeren bir düşünceye rastlamak mümkündür.

Kendi rızasıyla kurda bir koyun
Veren var mı göster çoban içinde

Cahil adam misli yaban arısı
Çeç yapsa bal yapmaz orman içinde

Okkanın dirhemin artık eksigi
Belli olur mizân irfan içinde (67)

Harabat ehline hor bakma sakın
Defîne bulunur virânelerde (24/3)

O deyimleri de büyük bir ustalıkla kullanmış, ifade etmek istediği düşünce ile, deyim arasında bağlantı kurarak, aynı zamanda nasihat içeren düşüncesini dile getirmiştir.

*Sağ gözden sol göze yoktur faide
Bak kendi başının selâmetine (76)*

O sevgilisine seslenirken bile, bir atasözünden veya deyimden yararlanmış. Şair sevgilisini tarif ederken *bal tutan parmağını yalar* atasözünü kullanmış ve sevgilisinin tatlılığını dile getirmiştir:

Bal tutan elbet de parmağın yalar
Cismine hüsntünden sor ne bulaştı

Yaratılmış alçak yüce dağları
Hep üstünde kervan geçti yol aştı(88)

Şair tarihî, esâtirî bir kahraman ile dünyanın faniliği arasında bağlantı kurduğu gibi, sevgilisine de bu insanları örnek göstermiş, düşüncesinin doğruluğunu vurgulamaya çalışmıştır.

Gelenler göç etmiş hani tantana
Dünyaya hükmeden zâlim kalmadı

Bize zulmetmekse eğer muradın
Dünya Süleyman'a kalmadı (84)

O, bir bilgiyi veya bir geleneği, kendi potasında eriterek şiir formuna getirmiş, bunları şiir anlayışı ile ahenk gösterecek şekilde kullanmış, böylece sosyal hayatta gördüğü ve hatta yaşadığı realiteyi, duyguların hâkim olduğu şiire aktararak, şiire aklın ve tefekkürün girmesini sağlamış, böylece düşüncesinin doğruluğunu, sosyal hayattan bazı örnekler vererek teyit ettirme yoluna gitmiştir:

Gülüne dolanmış yılan görse de
Aşkım dikeninin duymaz kulağı
Yılan dişlerin zehrin sürse de
Çözülmez leyleğin dizinin bağı(88)

Onun şiirinde bazen her dörtlük birer atasözü değerindedir. Mana bakımından birbirine yakın olan sözleri bir araya getirerek, adeta atalar sözünden müteşekkil şiir ortaya koymuştur:

İplik gömlek olmaz dokutmayınca
Oğlan âlim olmaz okutmayınca
Ayı var et yemez kokutmayınca
Tilki var ölüyü sinden çıkarır (177)

Hekim kadrin bilmez olmayan hasta
Çıraklık etmeyen olamaz usta
Dün tekkeye gelen şeyh olsa posta
Eski post şeyhine olamaz mürit (207)

Orak ekin biçmez bilemeyince
Un kepeğin seçmez elemeyince
Gözlü birbirinden silemeyince
Kör körün gözünden çapak istemez (257/4)

Arif olan adem kılı kırk seçer
Herkes bu dünyada ektiğin biçer
Çıplağın gönlünden kırk gömlek geçer
Amma çoğun azı, azın çoğusun (153)

Şairin şiirlerinde atasözü veya vecize konumunda daha bir çok şiir mevcuttur. Bunlardan bazıları:

İyi laf ayıyı inden çıkarır (177)
Koyun kuzu kulağının küpesi
Sahibinin muradınca en tutar (162)
Dost aşk bağına atın bağıyor
Tırnağına göre nal mih çakıyor
Kimi yer çağlamaz kiminde çağlar
Deresine göre sular akıyor
Fitillendi aşktan bağrın ocağı
İçim seni dışım eli yakıyor
Kemin kemliğinde bize ne keder
İyiler iyiliğin başa kakıyor (213)
İyilik el kuşudur kanatsız uçar
Kötüye iyilikten azap görüntür(194)
Heder olsa bir pul için her demin
Muhannet bâbına basma kademin
Emsaliyle konuşmayan âdemin
Altun ismi olur pul yavaş yavaş (197)
Aşkın iğnesiyle dikilen dikiş
Meğer kıyamete dek sökülmez imiş(198)
Ben bağrımı toprak sandım taş imiş
Meğer taşa tohum ekilmez imiş (198)

Küp uçuran cadı kadın sayılmaz
Kabilyet satın alınmaz imiş (198)
Uyan gafletten ey gâfil nedir sende bu nâdanlık
Bilirsin faide vermez sana sonra pişmanlık(267)
Sadrazam etsen eğer seyisi
Ölüş eşek arar nalin sökecek (109)
Hiç çoban koyunun güder mi dağda
Olmazsa gözleri süt yoğurt yağda(109)
Her sözün manasın erbabı tanır
Kişi isyanından kendi utanır (125)
Belki öpmek ihtimali var tükürme yed'e gel
Tut bırakma elde sabrın dâmenin her şeyde gel (268)

Şairin, vecize, atasözleri ve deyimleri içeren daha onlarca şiiri mevcuttur. Şair bunları bilinçli bir şekilde kullanmış, sanatını bu anlayış içerisinde geliştirmiştir.

Seyrânî'nin Şiirlerinde Yapmış Olduğu İktibaslar.

Seyrânî şiirlerinde düşüncesine delil olarak âyetlerden de iktibaslarda bulunmuş, düşüncesinin doğruluğunu bu iktibaslarla kuvvetlendirmeye çalışmıştır.

Ger bu bilgi şems-i Hak'tan doğmasaydı hârice
Tanrı Seyrânî demezdi Dâvud'a "faslel-hitâb"¹⁶(260)

Hazreti Musâ eğer "el-ilmu indallah"¹⁷ dan
Olmasa gâfil yapar mı kibr-i şeytâniyeti (266)

Zâhiren vermez semer kurur şecer olur tûrâb
"Keyfe yuhyil arda ba'de mevthâ"¹⁸ dır ibretin (274)

---

¹⁶ Sad suresinin 20. ayette Cenab-ı Hak; Davud (a.s.)'a verilen meziyetlerden söz ederken, Ona, "fasle'l-hitab", yani "hikmet ve kesin hüküm verme selâhiyeti verdiği" haber vermektedir. Ayetin tamamı şöyledir. "Hem mülkünü kuvvetlendirmiştik. Hem de kendisine hikmet ve anlatım çarpıcılığı vermiştik." Elmalı M. Hamdi Yazır, Ayetin tefsirinde: "Hem mülkünü kuvvetlendirmiştik, hem de, kendisine hikmet, peygamberlik, ilim ve amelde sağlamlık yahut, Zebur ve yasama, kanun ilmi ve anlatım çarpıcılığı, söz kesimi vermiştik. - Yani hakkı batıldan ayırarak çekişmeyi kaldırıp kesmek özelliği vermiştik. Kesip atan, ayırtıcı söz ve sözde iki kısma arasını ayıracı söze de *fasl-ı hitâb* denilir., Hak Dini Kur'an Dili, Elmalı M. Hamdi Yazır, Şûra Yay. İst., ? C.6 s.232

¹⁷ Cenab-ı Hak'ın mutlak bilici olduğunu vurgulayan ayetlerden birisidir. Haşrin ne zaman olacağını soranlara "İnneme'l-ilmu indallah" " De ki : "Onun bilgisi Allah katındadır. Ben yalnızca açık bir uyarıcıyım" anlamındadır.(Mülk, 26,), Elmalı Hamdi Yazır, age., C.7, s.495

Ayn-ı aşka "sümme vechullah"¹⁹ sırrı âşikar
Çehre-i zât-ı İlâhî sanma hicrânımdadır.(278)

İlm-i mahlûluku hakikat ilmine nisbetle bil
Çeşme-i mûr-veş noktadır "Allâhu a'lem bi's-sevâb"²⁰(260)

Öyle bir hâl oldu ki nâs'a "kefâbillâh"²¹ insan
Birbirin ısırmasında güyâ ki oldular yılan

Şairin Yergi Yoluya Toplumsal Aksaklıkları Dile Getirdiği Şiirleri

Seyrânî'nin ferde yönelik eleştirileri yok denecek kadar azdır. O toplumsal bir probleme kendi şiir anlayışı içerisinde yaklaşmış, gördüğü kötülöklere, yaşadığı haksızlıklara karşı suskun kalmamış tepkisini her fırsatta ve her zeminde dile getirmiştir. Fakat bu yergi mahiyetindeki şiirleri iyi tahlil edilince, ondaki yerginin kişiden hesap sorma, ferdi küçük düşürmeden ziyade, topluluk içinde insanlarda olması gereken, fakat bir türlü olmayan güzel hasletlerin yok olmasından duyduğu sıkıntıyı dile getirmiştir. O yaşadığı ortamın bir noktada tercümanı olmuş, yaşadığı an'ı bazen de şiirinde işlemiştir:

Ağniyâ olursan derler gel beri
Fukaraya yoktur rağbet bu sene
Buğdayın bir mutusu oldu yüz elli
Muhtekire düştü fırsat bu sene

¹⁸ "(Allah) yeri, ölümden sonra nasıl diriltiyor?" Kur'an'da, çok sayıda âyette (Bakara, 2/146.; Nahl, 16/65; Ankebût, 29/63; Rûm, 30/19,24,50; Fâtır, 35/9; Câsiyee,45/5; Hadîd, 57/17) tabiat olayları, ibret (ders) alma amacıyla örnek gösterilmektedir. Özellikle yeryüzünün dirilmesi, insanların da öldükten sonra tekrar dirileceğinin delili olarak sunulmakta şöyle buyurulmaktadır. "Allah'ın rahmetinin eserlerine bakın ki, nasıl yeri ölümden sonra diriltiyor? Şüphe yok ki, O. ölüleri de diriltecektir, O, her şeye kâdirdir. "(Rûm30/50), Mehmet Yılmaz, *Edebiyatımızda İslamî Kaynaklı Sözler*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1992, s. 92

¹⁹ "Sümme vechullah"; nereye dönerseniz, Allah'ın yönü orasıdır." Demektir. Kur'an-ı Kerim'de ayetin tamamı şöyledir. "Bununla beraber doğu da Allah'ın batı da. Nereye yönelseniz orada Allah'a durulacak bir yön vardır. Şüphe yok ki Allah her şeyi kuşatan ve her şeyi bilendir." (Bakara, 115) Elmalı Hamdî, C. 1, s.380

²⁰ "Allâhu a'lem bi's-sevâb" "Allah, iyiyi de kötüyü de en iyi bilendir." Anlamındadır.

²¹ "Allah yeter" anlamındadır. Kur'anda Nisâ 6,45,70,79,81,132,171; Yûnus,79; Ankebût 52; Ahzab,3,48; Zümer 38; Fetih 28.

İşte böyle giderse kopacak fesat
Yaklaşmadı gitti şu vakt-i hasat
Sanatlar işlemez ortalık fesat
Boşadır çalışmak gayret bu sene (73)

Seyrânî'nin sıkıntısı fert ve ideoloji ile değildir. Ondaki sıkıntı sosyal sıkıntıdır. O yaşadığı andan memnun değildir, şikayeti bundandır. Toplusal bir sorun, onun için en büyük problemdir. Bunu dile getirmek ve belki zımnî olarak bu probleme çare aramak onda vazife hissi olarak taze olgun bir şekilde yaşamış ve şiirinin şurasına burasına her fırsatta yansımıştır. Fakat burada dikkati çeken unsur, problemi sadece dile getirmiş; ama problemin çaresini dile getirmemiştir. Hatta problemin nereden hasıl olduğuna da dikkat çekmez, o sadece var olan haksızlığı, kötülüğü güzel bir üslûp ve uygun bir ifade ile ele almıştır:

Biraz bahsedeyim ehl-i zamandan
Yahşılar aşağı düştü yamandan
Aralık itleri olmuş kumandan
Uyuz it kurtlara kumand' ediyor

Buğday unu beğenmiyor enikler
İplikten aşağı düştü ipekler
Hep sedire geçti itler köpekler
Hânedan ayakta hizmet ediyor

Mekteple medrese ortadan kalktı
Meyhane kerhâne meydana çıktı
Ar namus denen şey ortadan kalktı
Şimdi kişi bildiğine gidiyor (188)

O dik başladır, mağrurdur, yeri geldiğinde asâbîdir, ama o aynı zamanda münekkiddir. Onda bazen isyan edercesine haksızlığı dile getirdiği bir başkaldırı mevcuttur:

Eyvâh fukaranın beli büküldü
Medet ticaretin gücüne kaldık
Eyiler âlemden göçtü çekildi
Bizler zamânenin piçine kaldık

Rüşvet ile yazar hâkim hücceti
Hüccet ile alır kadı rüşveti
Halk bilmiyor dini şer'i sünneti
Bozuldu sikkenin tuncuna kaldık.(113)

Seyrânî, yeri geldiği zaman toplumsal bir sorunu en iyi şekilde dile getirmiş, sosyal bir aksaklığı, sosyal bir problem olarak ele almıştır. Bazen şiddetli bir şekilde yermiştir:

Ormanda büyüyen adam azgını
Çarşıda pazarda seyrân beğenmez
Medrese kaçkını softa bozgunu
Selâm vererek için insan beğenmez

Her çeşit insandan birkaç eşi var
Mektepten koğulmuş günah işi var
"Rabbiesirde" de dört yanlışı var
Tahsil etmek için irfan beğenmez²²(218-219)

Seyrânî'nin yönetimi hedef aldığı ve onu ağır şekilde tenkit ettiği şiiri fazla değildir. O Tanzimat'ın getirdiği yenilikleri de beğenmemektedir. Birkaç yerde bunu şiddetle yermiştir. O ülkeyi yöneten kişilerin ülkeyi çıkmazlara soktuğu düşüncesindedir:

Âlemde bir devir dönüyor amma
Devr-i İngiliz mi Frenk mi bilmem
Halli asan değil müşkül muamma
Zulm-i zâlim göğe direk mi bilmem(121)

Seyrânî birkaç yerde padişahı hedef alan şiirler yazmıştır. Bu durum aleyhine işlemiş, sonunda İstanbul'u terk etmek zorunda kalmıştır. O sultan Abdul Mecit'in Dolmabahçe sarayını yaptırmasını israf olarak görmekte ve bunu tenkit etmektedir:

Herkes belasını azdı da buldu
İnsanda evvelki sadakat n'oldu
Eski saraları beğenmez oldu
Yere sığmaz oldu sultan olanlar (159)

O sadaret makamına oturan kişilerin bu makamın hakkını vermedikleri ve halka zulmettikleri kanaatindedir. Bu duruma tahammül edememekte tepkisini aşırı

²² Seyrânî'nin bu koşması on altıncı yüzyıl halk şairi Kazak Abdal'a naziredir. Seyrânî, yöresel bir şair olan Molulu Revâî'ye bu şiiri yazmıştır. Emrah, Sümânî'de de aynı nakaratlı şiirler mevcuttur. Bkz. Abdülkadir Erkal, *Narmanlı Âşık Sümânî*, Erdem Yay. İstanbul 1998 s.270-271; Metin Karadağ, *Erzurumlu Emrah*, Ayyıldız Yay. Ankara 1992, s.222

derecede dile getirmektedir. Onların halka zulmetmesine karşı şiddetle karşı çıkmakta, onlara hayvan diyecek kadar ileri gidebilmektedir:

Küçük lokma ile dolmaz avurdu
Ne yaman insanı kasdı kavurdu
Cihanın külünü göğşe savurdu
Geçti sadarete hayvan olanlar (157)

Fakat daha sonra yine itidali ele almakta bir şair olarak vazifesini hatırlamakta, hem halkı ve hem de padişahı uyarma ihtiyacını hissetmektedir. O ulu'l-emre itaat etmenin farz olduğunu; ama padişahların da adaletle hükmetmeleri ve merhamet sahibi olmalarının kendi üzerlerine farz olduğunu dile getirmektedir:

Etmek farzdır ulul-emre itaat
Ulul-emre farzdır etmek adalet(141)

Seyrânî merhametsiz yöneticilerin şeytanın tarafını tuttıkları kanaatindedir:

Merhametsiz olan ulul-emirler
Korkarım şeytanın iltizamında(56)

Şimdiye kadar Seyrânî üzerinde araştırma yapanlar, onun münekkit yönünü hep ön plâna çıkarmış, hikmet içeren yönünü biraz ihmal etmişlerdir. Ondaki hikmet gelişi güzel, bir iki şiirle sınırlı, anlık bir hevesin ürünü olmaktan ziyade, bilinçli bir yaklaşımın ürünüdür. O bütün bunları dile getirirken, *hikemî bir şair edâsı* takınmıştır. Ondaki hissiyat biraz da üzüntü üzerine kurulmuştur. Onun şiirlerinin derin yapısında bu durum her zaman mevcut olmuştur. O sosyal bir problemi dile getirirken bile, düşüncesinin arka plânında üzüntüsünü hissettirmiş, rüşvetin, iltimasın, yobazlığın haksızlığın karşısında kalemiyle karşı durmaya çalışmış, câhilliği en şiddetli şekilde tenkit etmiştir. Kanaatimize göre bu durum, onun tenkite meyilli yapısından ziyade; vazife hissini vermiş olduğu vicdani rahatsızlıktan kaynaklanmıştır. Onun yazıfesi hissi, tenkit hissini; hikmet anlayışı, hiciv anlayışın daima önünde gitmiştir.*

---

* Not: Örnekler, Hasan Ali Kasır'ın Seyrânî adlı eserinden alınmış olup, beyit ve dörtlüklerin sonundaki numaralar, adı geçen kitapta bulunduğu sayfa numarasını göstermektedir. Hasan Ali Kasır, *Seyrânî*, Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yay. Ankara 1999

ABSTRACT

Seyrânî is one of the most famous poets of the traditional folk poetry in Turkish Litareture. Especially the satire is the main literary form in Seyranî's poems, his poems have became popular with his satirical language, however the poet's wisdom speech his is quite dominant on his works. In his works, he uses a great of deal proverbs, idioms succesfully . He also lived the periods of economic, political and depression of the Ottomon Empire in deep way. And these periods influenced his life and his works, so much . Thus he vas born as a satire poet, and he became a literary figure in the Turksh Literature

Shortly the poet's thought about wisdom are as much strong as his understanding about satire, this point of view has helped us know him as the letters of man in the fild of satire and wisdom writings.

Key Words, Seyranî, satire,wisdom, proverb, idiom, economic depression